

Jaroslava Šťastná

Když se řekne
komunitní práce

Když se řekne komunitní práce

Jaroslava Šťastná

Recenzovali:

RNDr. Naděžda Johanisová, Ph.D.

Mgr. Michal Trousil, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Text © Jaroslava Šťastná, 2016

Photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková - heir), Jaroslava Šťastná,
2016

Cover photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková - heir), 2016

Tato práce vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě
Karlově v Praze (PRVOUK) č. 7 Psychosociální aspekty kvality lidského života.

ISBN 978-80-246-3356-5

ISBN 978-80-246-3390-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Recenzovali: RNDr. Naděžda Johanisová, Ph.D.
Mgr. Michal Trousil, Ph.D.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Šťastná, Jaroslava

Když se řekne komunitní práce / Jaroslava Šťastná. – Vydání první. –

Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016

Anglické resumé

ISBN 978-80-246-3356-5

364-78-154

– komunitní práce

– monografie

– učební texty

364-1/-7 – Druhy sociální pomoci a služeb [18]

37.016 – Učební osnovy. Vyučovací předměty. Učebnice [22]

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Text © Jaroslava Šťastná, 2016

Photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková – heir), Jaroslava Šťastná, 2016

Cover photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková – heir), 2016

ISBN 978-80-246-3356-5

ISBN 978-80-246-3390-9 (pdf)

Obsah

Úvod	7
1. Komunitní práce	8
1.1 Základní vymezení pojmů	8
1.2 Komunitní práce v interakci s dalšími vědními obory	10
1.3 Rozvoj komunity – rozvoj místního společenství	11
1.4 Komunitní práce a komunitní rozvoj v různých typech sídel	13
1.5 Modely komunitní práce	18
2. Z historie komunitní práce	19
2.1 Teorie na úvod	19
2.2 Vznik komunitní práce a její rozvoj ve 20. století	21
2.3 Specifika komunitní práce v Čechách a na Moravě	24
3. Základní prvky a procesy komunitních aktivit	29
3.1 Aktéři komunitních procesů	29
3.2 Další aktéři prospěšní komunitě	31
3.3 Komunitní projekty	33
3.4 Analýza aktérů komunitních aktivit	36
4. Současná komunitní práce a oblasti jejího působení	38
4.1 Zvyšování účasti občanů na věcech veřejných (občanská participace)	38
4.2 Podpora vzájemnosti, solidarity a podpora sociálního kapitálu	42
4.3 Komunitní plánování	44
4.4 Inkluze marginalizovaných skupin, prevence sociálního vyloučení	48
4.4.1 Co to je sociální vyloučení a marginalizace	48
4.4.2 Sociálně vyloučené lokality	49

4.4.3 Dimenze sociálního vyloučení	50
4.4.4 Osoby a skupiny ohrožené sociálním vyloučením	51
4.4.5 Chudoba a sociální vyloučení	52
4.4.6 Sociální inkluze a sociální začleňování v obci	53
4.4.7 Trendy přispívající k sociálnímu vyloučení	55
4.4.8 Jak na sociální začleňování v obci	59
4.5 Komunitní vzdělávání	61
4.6 Podpora místního hospodářského života	65
4.6.1 Aktivní politika zaměstnanosti (APZ) a její místní dopady	68
4.6.2 Další formy podpory komunitního hospodářství	73
4.7 Vyváženost a dostupnost lokálních institucí	79
4.8 Urbanismus a architektura jako faktor utváření veřejných prostorů a komunitního života	81
4.9 Péče o místní dědictví a interpretace místního dědictví	85
5. Komunitně orientovaný výzkum a jeho specifika	90
6. Komunitní pracovník	94
7. Trendy a dilemata současné komunitní práce a komunitního rozvoje	97
8. Posílení komunit – úvahy na závěr	101
Summary	106
Seznam citované literatury	108
Seznam tabulek	113
Seznam fotografií	114
Poděkování	115

Úvod

Předkládaná monografie je jedním ze studijních textů pro kurz přednášený na Katedře sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a na Katedře pastorační a sociální práce Evangelické teologické fakulty UK v Praze. Může být pomůckou i pro pracovníky veřejné správy, neziskových organizací a pro další osoby, kteří se zajímají o otázky komunitní práce a komunitního rozvoje.

Monografie shrnuje základní poznatky, které se obvykle přednášejí v bakalářském studiu, a rozšířené pojetí, které je obsahem magisterského studia. Vzhledem k rozsahu jsou některé předkládané poznatky zaznamenány formou tezí, s častým odkazem na další publikace a autory. Text též obsahuje publikované i nepublikované podklady autorky této práce. Zvolená forma umožňuje relativně rychlou orientaci v tématu, v případě hlubšího zájmu o konkrétní problematiku předpokládá další vlastní studium doporučené literatury.

Monografie by měla plnit několik základních funkcí:

- podávat základní informace o teoretických přístupech, metodách práce a výzkumu v oblasti komunitní práce a komunitního rozvoje;
- uvádět tyto poznatky do širších a systémových souvislostí současného společenského vývoje, včetně mezinárodních kontextů;
- zprostředkovat příklady praktického uplatnění těchto teoretických předpokladů;
- povzbudit čtenáře v tvůrčím přemýšlení o možném řešení problémů a situací, se kterými se komunitní práce setkává;
- poukázat na možnosti a potenciál profesionálních sociálních pracovníků při řešení komunitní problematiky.

Text je rozdělen do několika kapitol, které představují základní poznatkové okruhy a rozvíjejí schopnost čtenářů orientovat se v tematice.

1. Komunitní práce

1.1 Základní vymezení pojmů

Komunitní práce (práce s komunitou, komunitní sociální práce, sociální práce s komunitou) je v textech z oblasti sociální práce chápána jako jedna z forem sociální práce (Thomas, 1983), která má ve světě více než stoletou tradici. Ve společnosti druhé poloviny 19. století byla vznikající komunitní práce spojená s idejemi důstojného života lidí v chudých čtvrtích nově vznikajících průmyslových aglomerací, a to především s využitím vzájemné pomoci mezi místními obyvateli a jejich zapojením do činností vzdělávacích a volnočasových.

Soudobá komunitní práce znamená v širokém slova smyslu organizování sociálních činností takovým způsobem, jenž zajišťuje lidem přístup k aktivitám, které jsou nezbytné pro jejich každodenní život, a to vše v místě, kde žijí (Gardner, 1999; Kinkor, 2003). Zdůrazňuje participaci lidí na věcech veřejných, posilování sebeorganizačních sil komunity, vzájemnou solidaritu a pomoc, sociální zodpovědnost, šetrný vztah k životnímu prostředí, respekt k místním tradicím a zvláštnostem. Komunitní práce nabízí obyvatelům možnost aktivně vstupovat do tvorby „příběhu“ místa, nečekat pouze na pomoc zvenčí, komunitní práce vytváří organizační strukturu pro práci s myšlenkami a iniciativami, vytyčuje perspektivy a uskutečňuje vizi komunity (Schuringa, 2007).

Kompetentní (zmocněná, mobilizovaná) komunita je chápána jako cíl komunitní práce a zároveň jako zdroj, strategie řešení samotných problémů (Gojová, 2013, s. 309–312).

Pojem komunita je v sociální práci užíván v několika významech. Odborný výklad (Jary, 1995, s. 100) jej představuje jednak jako uskutečnění sociálních vztahů, které se odehrávají v rámci určitého teritoria – např. obce, čtvrti, mikroregionu, sousedství atd.

Komunita však nemusí vždy znamenat celou geografickou oblast: může jít například o takové skupiny, jakými jsou staří občané, lidé trpící duševními chorobami, matky na rodičovské dovolené. Ti všichni mohou mít z komunitních procesů prospěch.

Komunitní vztahy mohou nabývat i podobu ne-lokální, vyjadřují například kulturní, intelektuální, religiózní a jinou charakteristiku větší skupiny (komunity umělců, akademiků, studentů, protestantů apod.), vystihující popřípadě i životní styl skupiny (mnichů, squatterů, undergroundové skupiny lidí). Známý je model terapeutických komunit, které nabízejí prostor pro léčbu osob z alkoholických a drogových závislostí. V českém kontextu a hlavně v žurnalistice se ujal výraz komunita jako označení etnické skupiny (Romů, Vietnamců) a ještě častěji se výraz používá v souvislosti se sociálně vyloučenou lokalitou.

Výraz komunita je v sociální práci užíván též jako označení způsobu skupinové terapie nebo výcviku (komunita terapeutická, komunita výcviková), jejichž rozvoj byl podnícen změnami v přístupu ke klientům psychiatrických služeb v USA a Velké Británii v 60. letech 20. století. Tyto se staly inspirací pro rozvoj psychiatrické komunitní péče v České republice a v 90. letech 20. století a položily základ komunitní práce ve prospěch dalších skupin obyvatel (Hartl, 1997).

Pro účely sociální práce na místní úrovni, v občanských komunitách, se nejčastěji setkáme s následujícími pojmy a jejich pracovními definicemi:

Komunitou rozumíme lidi, kteří žijí v geograficky definované oblasti a mezi kterými existují vzájemné sociální vazby: přátelství, známosti, účast v ekonomické směně – tj. nákup zboží a služeb, práce v místě, využívají různé místní služby v oblasti školství, zdravotnictví, dopravy, veřejné správy. Jsou často citově vázáni k místu, kde žijí – pociťují identifikaci s místem, sounáležitost, respekt k tradicím.

Komunitu můžeme chápat jako výsledek cíleného úsilí a hledání sdílených významů, které se stanou základem pro další aktivity.

Jsou uváděny i následující charakteristiky místní komunity:
časové

- společná minulost, příběh místa
- společná aktualita, situace, vymezení
- společná budoucnost – touhy, očekávání, plány, vize

hodnotové

- chápání společných hodnot v širokém kulturním slova smyslu (obvyklé je vnímání etických hodnot, estetické normy, hygiena atd.)
- tolerance k odlišnostem, schopnost pracovat s „jinakostí“ jiných
- vnímání ohrožení (kriminalita, ekologické hrozby, terorismus atd.).

Gardner (1999) použil pro potřeby orientace charakteristiky tzv. **vyvážené komunity**:

- je různorodou jednotou;
- má společný základ sdílených hodnot;
- vyznačuje se vzájemnou péčí, důvěrou a týmovou prací;
- má rozvinutou efektivní vnitřní komunikaci;
- usnadňuje lidem účast na veřejných věcech;
- vytváří si vlastní identitu, záměry;
- vytváří si vlastní vazby;
- má vyvážené institucionální uspořádání;
- vychovává, je schopna předávat hodnoty další generaci;
- je otevřená do budoucnosti.

Obr. 1: Slavnosti lákají účinkující i diváky

1.2 Komunitní práce v interakci s dalšími vědními obory

Společenskovědní disciplíny zaujímají ke komunitnímu rozvoji a komunitní práci různé perspektivy a vyjadřují je různými výroky a sdílenými tématy. Vymenujme ve stručnosti některé z nich:

Psychologie, sociologie – problém komunit je problémem vztahu jedince a skupiny.

Filozofie, sociologie – to, co moderní či pozdně moderní člověk řeší jako komunitní dilema, je potřeba jak bezpečí, tak i individuální svobody.

Filozofie, psychologie – komunita je místo širší socializace jedince a jeho zakotvení v hodnotách přesahující individuum a úzké rodinné vazby (komunitarismus).

Politologie – místní komunita je místem pro získávání smyslu pro občanské kompetence, participaci občanů na věcech veřejných.

Veřejná politika – místní komunita je místem pro uspořádání institucí a jejich spolupráce při zabezpečování kvality života v místě.

Sociální práce, sociologie, veřejná politika, antropologie – místní komunita je prostorem pro sociální integraci skupin kulturně, etnicky, ekonomicky a jinak marginalizovaných.

Sociální práce, pedagogika – komunita je prostorem pro vzdělávání svých členů.

Psychologie – místní komunita může být místem psychického zakotvení, poskytující léčivé a regenerující síly.

Sociologie – komunita je prostorem pro rozvoj sociálního kapitálu, tj. sítě vztahů založených na důvěře a na předpokladu vzájemné opory.

Environmentální studia – místní komunita nabízí prostor pro praktické uplatnění ekologicky šetrných přístupů k životnímu prostředí.

Kulturní antropologie – místní komunita je prostředím soužití různých kultur a subkultur a pro vytvoření modelů jejich spolupráce.

Ekonomie – místní komunita je terénem pro realizaci specifických forem ekonomických aktivit sloužících udržitelné prosperitě lokality a nabízí místním lidem zaměstnání.

Urbanismus – urbanistické řešení měst posiluje nebo utlumuje prvky bezpečí, sounáležitosti a přístupnosti budov a čtvrtí.

Interdisciplinární přístup – místní komunita nabízí možnosti přemýšlení a realizace projektů pro posílení konceptu lokalizace, tj. vyvažování negativních důsledků ekonomické globalizace.

1.3 Rozvoj komunity - rozvoj místního společenství

Anglosaská sociologie rozlišuje výrazy prostor (space) a místo (place). Obě pojetí mají význam pro rozvrhování našich životů. Ukazuje se, že i doba a některé profese se zabývají spíše prostorem, jiné spíše místem. Dnešní ekonomové, bankéři, investoři, ale i například stavitelé dálnic a letišť se pohybují spíše v kategorii prostoru (space), který pro ně vytváří možnosti globálních operací, globální komunikace, expanze a výdělků. Naproti tomu místem (place) se zabývají živnostníci, starostové, místní učitelé, sociální pracovníci. Místo je oblastí pro vztahy,